

Antarctica

1959: vrede, milieu, internationale wetenschappelijke samenwerking 2013: strategische uitdagingen voor het Witte Continent

Van 20 tot 29 mei 2013 heeft in het Egmontpaleis de XXXVIste Antarctic Treaty Consultative Meeting (ATCM) plaats met 50 delegaties en 350 deelnemers. De organisatie van de conferentie is in handen van de Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken die voor de inhoudelijke bijdragen en de logistieke voorbereiding samenwerkt met de POD Wetenschapsbeleid en de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, een mooi voorbeeld dus van samenwerking tussen verschillende Belgische federale overheidsdiensten.

De consultatieve partijen bij het Verdrag inzake Antarctica, ondertekend in Washington op 1 december 1959, zijn het erover eens dat het in het belang van de mensheid is dat het Witte Continent voor altijd uitsluitend voor vreedzame doeleinden wordt gebruikt en niet het toneel of het voorwerp is van internationale geschillen. Het Protocol bij het Verdrag inzake Antarctica met betrekking tot de bescherming van het leefmilieu, ondertekend in Madrid in 1991, verbiedt elke activiteit met betrekking tot minerale hulpbronnen die niet het wetenschappelijk onderzoek dient.

Het Verdrag 'bevriest' met name de territoriale aanspraken van zeven landen: Chili, Argentinië, Groot-Brittannië, Noorwegen, Australië, Nieuw-Zeeland en Frankrijk. Toch blijven deze landen de gebieden waarop ze aanspraak maken beheren alsof ze hen toebehoren.

In West-Antarctica zijn er overlappingen van de sectoren van Chili, Argentinië en Groot-Brittannië op het Antarctisch schiereiland.

In Oost-Antarctica verdelen vier landen het grondgebied onder elkaar: Noorwegen (Koningin Maudland), Australië (Australisch Antarctisch Territorium), Nieuw-Zeeland (Ross Dependency) en Frankrijk (Adélieland).

Alle mogelijkheden zijn het erover eens dat Antarctica een onmetelijke bron van natuurlijke hulpbronnen is. Nu de wedloop om de rijkdommen van het Noorden is begonnen, gaan er bij meer en meer landen stemmen op om het verbod op boringen dat bij het Protocol van Madrid was ingesteld, op te heffen.

Al in 1908 waren er aanwijzingen van de aanwezigheid van steenkool. Sindsdien zijn nog heel wat minerale rijkdommen ontdekt: olie, methaan, uranium, ijzer, koper, zink, mangaan, kobalt, molybdeen, zelfs goud en zilver. Ook zijn er sporen van ertsafzettingen gevonden in de perifere regio's van het continent en op de bergtoppen, samen goed voor 3 % van het onbedekte oppervlak. 97 % van het gebied ligt immers onder een dikke ijslaag met een gemiddelde dikte van 2 kilometer. En dan is er nog het enorme bestand koudwatergarnalen (krill) in de wateren rond Antarctica, dat de aandacht heeft getrokken van de levensmiddelenindustrie en van de farmaceutische industrie die er een toepassing in zien voor cholesterolverlagende geneesmiddelen. Bovendien zou krill ook een CO₂-absorberende werking kunnen hebben.

Krill (of *Euphausiacea*) is de soortnaam van kleine garnalen van ongeveer 1 tot 2 cm groot, die in koud water leven. Er zijn iets minder dan honderd verschillende soorten krill. Volwassen diertjes leven samen in grote groepen of banken die soms een oppervlakte van honderden vierkante kilometer beslaan, terwijl de eieren en larven tot meer dan 1000 meter diep kunnen voorkomen. Met een biomassa van 650 miljoen ton is krill een van de talrijkste diersoorten op de planeet.

Op Antarctica komt vooral de krillsoort *Euphausia superba* voor. Krill is de belangrijkste voedselbron voor vele dieren op Antarctica, zoals walvissen en walvisachtigen, pinguïns, zeevogels, vissen en grote schaaldieren. Het is dus een essentiële schakel in de voedselketen op Antarctica.

Op Antarctica wordt echter op grote schaal op krill gevestigd. Door zijn hoge energiewaarde en zijn rijkdom aan omega 3-vetzuren is krill erg gevestigd op de markt van voedingsadditieven, cosmetica en diervoeders. Verschillende instanties en ngo's trekken aan de alarmbel. Krill en alle ecosystemen die aangewezen zijn op deze diertjes, zijn het slachtoffer van overbevissing. Strikt toezicht op de quota en zelfs het sluiten van visgebieden dringen zich op. Elk jaar wordt meer dan 200.000 ton krill gevangen en de aantallen blijven stijgen. Maar het is niet alleen de mens die het krill bedreigt. Zijn toekomst wordt ook in gevaar gebracht door klimaatverandering en door de aanwezigheid van toxische stoffen in zijn habitat die vervolgens via het krill in de voedselketen terechtkomen.

De ongebreidelde exploratie van het Witte Continent die onvermijdelijk zou uitmonden in een commerciële exploitatie, stuit niet alleen op juridische maar ook op technische grenzen. Zo maakte Groot-Brittannië op 25 december 2012 zonder resultaat een einde aan de wetenschappelijke boringen op 3,4 kilometer onder het Ellsworthmeer. In februari 2012 voerde Rusland een soortgelijke proefboring uit op meer dan 3000 meter met de bedoeling het Vostokmeer onder een 4000 meter dikke ijslaag te bereiken.

De kwestie van de bioprospectie, wetenschappelijk onderzoek met veelbelovende economische vooruitzichten, neemt een belangrijke plaats in in het Antarctisch Verdragsstelsel. Sinds een aantal jaren wordt op Antarctica aan bioprospectie gedaan. Deze activiteit is toegestaan voor zover de onderzoeksresultaten vrij beschikbaar zijn. Een bron van ingewikkelde juridische vragen. De economische inzet en de gevolgen voor het milieu van bioprospectie zijn niet gering, meer bepaald voor de farmaceutische industrie, de geneeskunde en bepaalde industriële sectoren. Dit doet de vraag rijzen in hoeverre bijvoorbeeld de patentering van wetenschappelijke ontdekkingen verenigbaar is met de uitwisseling van wetenschappelijke gegevens. Sinds 2002 staat dit onderwerp elk jaar op de agenda van de ATCM; een reglementering voor bioprospectie kan echt niet lang meer uitblijven omdat het een commerciële activiteit betreft die vooral door de privésector op grote en veralgemeende schaal wordt beoefend. Dit thema staat dan ook op de agenda van de XXXVIste ATCM in Brussel.

België is nauw betrokken bij dit thema. Het heeft in het verleden een internetdatabank over bioprospectieactiviteiten gefinancierd en was ook lid van een intersessionele contactgroep rond dit thema. Het is van het grootste belang dat de vrije uitwisseling van wetenschappelijke informatie niet in het gedrang komt en dat ook de samenhang met de processen in het kader van het Verdrag inzake biologische diversiteit en het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee (UNCLOS) behouden blijft. De eventuele verdeling van de opbrengsten moet ook de wetenschap en de milieubescherming ten goede komen.

Toegang tot genetische rijkdommen en verdeling van de voordelen op Antarctica?

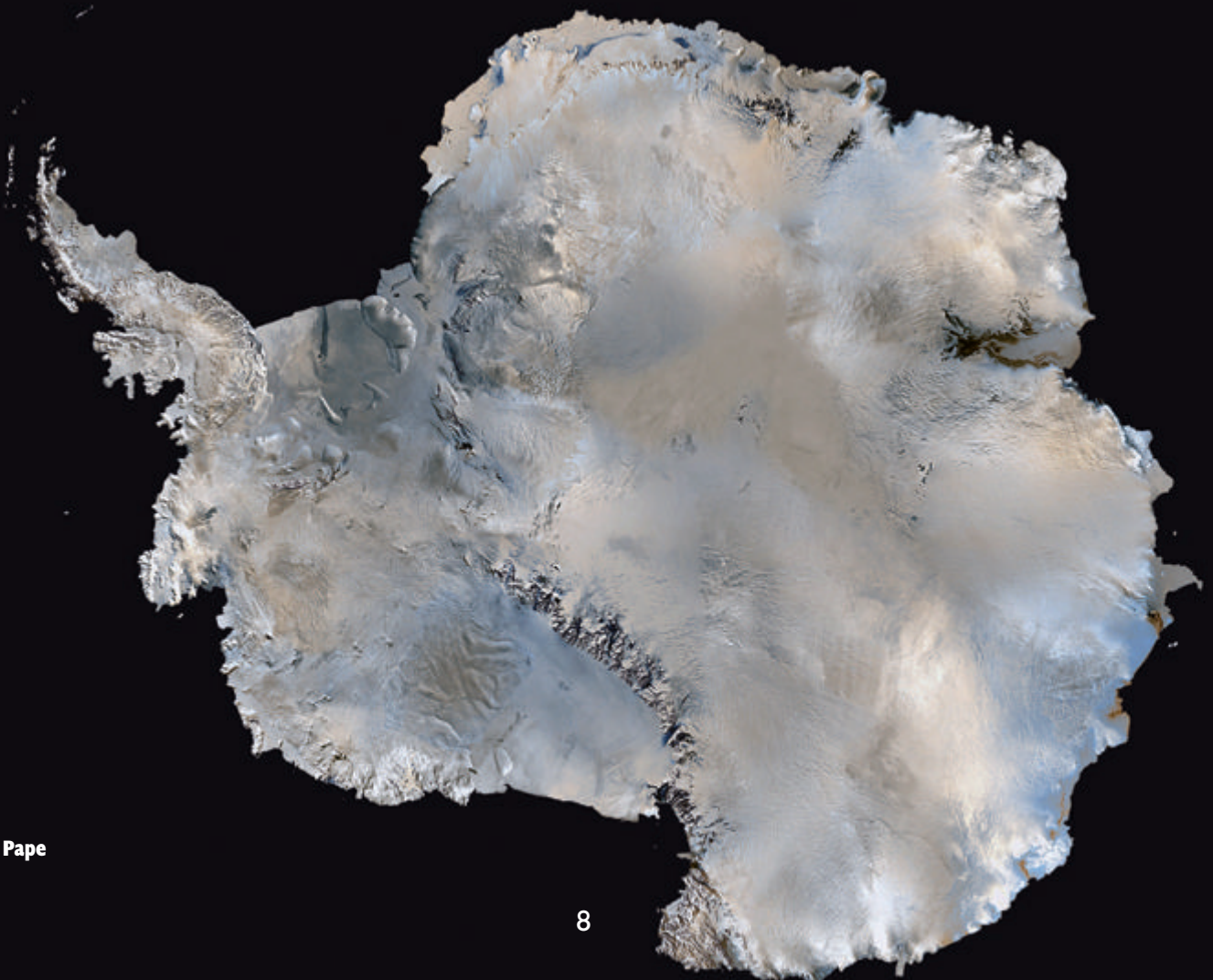
Het protocol van Nagoya over de toegang tot genetische rijkdommen en de eerlijke en billijke verdeling van de voordelen die voortvloeien uit het gebruik ervan, voert wereldwijd een systeem in voor het behoud van de biologische diversiteit. Dit protocol maakt integraal deel uit van het Verdrag over biologische diversiteit (VBD) dat een vrijwel uniek internationaal dwingend juridisch kader instelt. Het protocol moedigt het gebruik van genetische rijkdommen en traditionele kennis aan en stimuleert tegelijkertijd de verdeling van de gebruiksvoordelen. Het levert zo een aanzienlijke bijdrage tot het behoud en het duurzaam gebruik van de biologische diversiteit.

Het protocol van Nagoya is van toepassing op de genetische rijkdommen waarop landen soevereine rechten hebben (artikel 15, VBD). Het roept landen die genetische rijkdommen leveren op om duidelijkheid te verschaffen over de toegang tot deze rijkdommen en zo een bijdrage te leveren tot het oplossen van een van de meest controversiële kwesties op het vlak van 'klimaatdiplomatie': bioprospectie.

Er bestaan nog andere instrumenten die de toegang tot genetische rijkdommen en de verdeling van de voordelen regelen. Sommige gaan over specifieke subcategorieën van genetische rijkdommen, andere over de toegang tot genetische rijkdommen op specifieke geografische locaties.

Geen van deze 'klassieke' juridische instrumenten is echter op Antarctica van toepassing; op het Witte Continent geldt het internationale recht. Het beheer van Antarctica en van de omringende mariene ecosystemen is vastgelegd in specifieke verdragen. Die besteden aandacht aan behoud en rationeel gebruik, maar vormen geen sluitend juridisch kader nu de belangstelling toeneemt voor onderzoek en commerciële exploitatie van de genetische en biologische rijkdommen.

Deze situatie maakt het onmogelijk om op het Witte Continent een vergelijkbaar evenwicht tot stand te brengen – zoals vastgelegd in het protocol van Nagoya – tussen de verdeling van de voordelen enerzijds en het behoud en het duurzaam gebruik anderzijds. Het is echter niet uitgesloten dat deze lacune op termijn wordt opgevuld. De landen die het protocol van Nagoya onderschrijven, moeten na de bekrachtiging ervan onderzoeken of een mondiaal multilateraal systeem voor de verdeling van de voordelen – eventueel met inbegrip van Antarctica – nodig is en hoe dit precies in de praktijk moet worden gebracht.

Verder staan de Partijen ook stil bij thema's zoals de klimaatverandering, de opwarming van de aarde, het toerisme dat sinds de jaren 50 aan een steile opmars bezig is en de gestage groei van het aantal niet-gouvernementele activiteiten. Deze thema's staan dan ook op de agenda van de ATCM's.

Ook tijdens de XXXVIste ATCM zal België het principe verdedigen dat Antarctica een vreedzaam continent moet blijven en dat de vrijwaring van zijn unieke ecosysteem, de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek en de bescherming van het milieu op de eerste plaats komen.

De wereldwijde klimaatverandering laat ook Antarctica niet koud!

Het 'vierde evaluatierapport' van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) uit 2007 betekende zonder enige twijfel een mijlpaal voor het internationaal klimaatbeleid omdat het de onzekerheden over de oorzaken van klimaatverandering (de mens) onder tafel heeft geveegd, en de klimaatsceptici voor eens en altijd de mond snoerde. Maar het had ook de verdienste de consensus te verwoorden van zo'n 2000 gerenommeerde klimaatdeskundigen wereldwijd rond een zeer groot aantal bevindingen, waarover in wetenschappelijke kringen voortaan geen twijfel meer kan bestaan.

In dit rapport komen ook de opwarming van Antarctica en de impact ervan ruim aan bod. Zo is er onder meer eenduidigheid over een sterke en significante temperatuurstijging gedurende de laatste 5 decennia, zij het met sterke regionale verschillen.

In de gebieden die met een temperatuurstijging te kampen hebben, is er een duidelijke impact op de terrestrische en mariene ecosystemen. Zo gedijen bv. sponzen en hun predators in ondiepe wateren erg goed, terwijl de krillpopulaties, de Adélie- en de keizerspinguïns en de Weddell-zeehonden erop achteruit gaan, terwijl op het land dan weer twee inheemse bloemdragende soorten van de stijgende temperaturen profiteren...

Maar 2007 is ondertussen al ver achter ons, en sindsdien zijn er al tal van wetenschappelijke studies verschenen die aantonen dat klimaatverandering steeds sterker en sneller om zich heen grijpt. En ook al lijkt Antarctica van alle continenten nog enigszins aan deze opwarming te kunnen ontsnappen, de gevolgen zouden op termijn nefast kunnen zijn, zowel rechtstreeks – op de Antarctische ecosystemen zelf – als onrechtstreeks via feedbacksystemen met gevolgen voor het klimaat.

Eind 2013 verschijnt normaal gezien het eerste deel van het vijfde IPCC-evaluatierapport met nieuwe bevindingen en projecties. Eén zekerheid staat als een paal boven water: de boodschap van dit nieuwe rapport zal zeker niet geruststellend zijn!

België herinnert aan de plaats die het in de geschiedenis heeft veroverd met de ontdekkingsreizen naar Antarctica die teruggaan tot 1897 toen Adrien de Gerlache de Gomery (1866 - 1934) met de 'Belgica' naar Antarctica vertrok voor de eerste expeditie die er ooit overwinterde. De Belgische expeditie die in het Internationaal Geofysisch jaar (1957-1958) de Koning Boudewijnbasis oprichtte, stond onder leiding van zijn zoon Gaston.

Als een van de oorspronkelijke ondertekenaars van het Antarctica Verdrag, levert België andermaal een belangrijke bijdrage aan het wetenschappelijk onderzoek met de bouw van het wetenschappelijk station Prinses Elisabeth en speelt het een voortrekkersrol op de vervolgconferenties van het Verdrag. Voor ons land is de XXXVIste ATCM de gelegenheid bij uitstek om uit te pakken met zijn deskundigheid inzake milieu-technologie. De Prinses Elisabethbasis is hiervan als eerste koolstofarme basis op Antarctica het tastbare bewijs. De voorbije jaren hebben verschillende partijen belangstelling getoond voor dit beloftevolle ontwerpconcept dat ongetwijfeld navolging zal krijgen.

De ATCM heeft al een aantal maatregelen goedgekeurd om te komen tot een meer integrale en versterkte bescherming van het Antarctisch milieu. Het is de wens van ons land het ecosysteem van de Zuidelijke Oceaan zo goed mogelijk te beschermen. De CCAMLR (Convention for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources, 1980) kan daarbij een voorbeeldfunctie vervullen ten aanzien van andere RFMO's (Regional Fisheries Management Organisations), met name wat het duurzaam beheer van de visbestanden betreft.

De FOD Buitenlandse Zaken zal in de ATCM een rol van betekenis blijven spelen om bij de andere consultatieve partijen de geest van het Antarctisch Verdragssysteem in stand te houden, erover te waken dat zich onder de dekmantel van 'wetenschappelijk onderzoek' en 'milieubescherming' niet een parallelle beweging van geopolitieke en economische belangen ontwikkelt.

Het Witte Continent is in vele opzichten veelbelovend, met name op gebieden die beantwoorden aan de voorwaarden van de bestaande internationale verbintenissen met betrekking tot Antarctica.

Er zijn niet alleen de natuurlijke economische mogelijkheden van Antarctica en van Centraal-Azië waar nu het 'Grote Spel van de 21ste eeuw' volop aan de gang is. Ook de ongekende rijkdom aan minerale grondstoffen spreekt tot de verbeelding. Het zijn net deze rijkdommen waarvoor de belangstelling zo immens groot is. Grondstoffen worden schaars en de zoektocht ernaar kent geen grenzen meer. Dit verklaart dan ook waarom in het Antarctisch gebied zoveel economische en geopolitieke belangen op wereldschaal op het spel staan.

Heel wat mogelijkheden zien het zo dat zij zich door hun politieke betrokkenheid bij Antarctica verzekerd weten van een stem op het diplomatieke toneel die belangrijk genoeg is om te kunnen meepraten over het beheer over Antarctica en op internationaal niveau.